

LOČAN VOLBENK SCHWARZ

Prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III.
in Maksimilijana I.

Doba prehoda iz 15. v 16. stoletje za slovenske dežele po mojem mnenju še ni zadovoljivo raziskana. Za 16. stoletje so pri nas izmed bistvenih vprašanj obravnavali reformacijo skoraj izključno z vidika literarne zgodovine. Zadnje čase je bil dosežen nekakšen napredek v študiju kmečkih uporov. Vzroki za takšno stanje v slovenskem zgodovinopisju so različni, med njimi je gotovo pomembno dejstvo, da so viri za omenjeno dobo raztreseni po številnih arhivih in knjižnicah zunaj Slovenije ter so deloma še neznani. Zato ni čudo, da vemo še premalo o bistvenih spremembah, ki so nastopile tedaj v oblikah in vsebini, o preobratih v družbenem, tehničnem in gospodarskem pogledu, o iskanju novih oblik življenjskih skupnosti. Za bodoči sintetični prikaz te pomembne dobe se mi zdi potrebno, da spoznamo najprej življenje in delovanje čim večjega števila vodilnih oseb, ki jih je poleg častihlepnosti odlikovala obilna mera podjetnosti in gospodarskega racionalizma. Med njimi vloga Ločana Volbenka Schwarzza ni bila najmanjša.

Po podatku spominske plošče o ustanovitvi beneficija sv. Trojice, ki je vzdana na pročelju njegove »gosposke hiše« v Loki na Mestnem trgu danes št. 58; glej sl. 1), je bil Volbenk Schwarz rojen v kraju »Vnser Frawen Zell aus Österreich«, t. j. v Mariazell ob reki Triesting pri Pottendorfu na Nižjem Avstrijskem, kjer je bil tedaj samostan.¹ Od kod in kdaj se je priselil v Škofjo Loko, za zdaj ne vem. Na omenjeni plošči opazimo njegov značilni meščanski grb: tri »griče«, iz katerih poganja vejica s cvetovi. Isti grb se nahaja na Schwarzovem nagrobniku pri župni cerkvi v Stari Loki (glej sl. 2). Precej verjetna je domneva dr. E. Cevca, da je opremljen s Schwarzovim grbom tudi eden izmed figuralnih sklepnikov prezbiterja v cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki, ki kaže škofa sv. Volbenka². Le na podlagi nagrobne plošče, ki jo je izdelal isti podobar Jakob Schnitzer kakor spominsko ploščo v Škofji Loki,^{2a} si moremo nekoliko predočiti Schwarzovo osebo. Poleg njega stojita prva žena Uršula^{2b} in druga žena Doroteja, vendar mi ni znano, kakšnih rodbin sta bili. Tudi nista dovolj individualizirani na nagrobni plošči. Potomec pa Schwarz ni imel. To je postalo usodno za njegovo premoženje.

Kolikor mi je doslej znano, je omenjen Schwarz v arhivskem gradivu prvič leta 1485. Tedaj je užival ta loški meščan že izredno velik ugled. Bratje Erazem, Nikolaj, Jurij in Andrej, gradiščani (Burggrafen) v Lienzu

in Jami (Lueg), so ga naprosili, da jih zastopa in posreduje pri goriškem grofu Lenartu v njihovem sporu zaradi fevdalne posesti.³

Schwarzovega premoženja premoženje natančneje ne morem oceniti. Ako pa bi bile ohranjene njegove trgovske knjige, ki jih je gotovo vodil, bi mogel marsikaj povedati o njegovih trgovskih in finančnih poslih, za katere je bila Škofja Loka po svoji legi dokaj ugodna. Le slučajno izvemo iz obračunske knjige ljubljanskega trgovca Sigmunda Mospacherja, da mu je posodil Volbenk Schwarz 644 ren. gld. in 24 dukatov, ki leta 1518, že po Mospacherjevi smrti, še niso bili vrnjeni.⁴ Takrat je prejel Schwarz za kritje svojih terjatev pred ljubljanskim sodnikom zadolžnico Lenarta Gruberja, glavnega podjetnika v rudniku bakra v Samoboru (Hrvatska).⁵ To gotovo ni bil edini primer Schwarzovega poslovanja, s katerim je večal svoje premoženje. Nalagal je denar tudi v nepremičnine, vendar mi ni mogoče reči, kaj vse je še posedoval poleg hiše na Mestnem trgu. Ni izključeno, da je spadal nekaj časa tudi mlin na Studencu v Loki k njegovi zemljiški posesti.⁶ Do leta 1518 je imel neki travnik, ki ga mu je bil zastavil Mospacher. Tedaj pa ga je prevzel starološki graščak Baltazar pl. Sigesdorfer, ki je plačal Schwarzu zastavno vsoto.⁷ Skupaj z Ahacom Petschacherjem in Krištofom Weningerjem je pripadala Schwarzu kot deželnoknežji fevd desetina na kmetijah v Lužah pri Senčurju.⁸ Ko je ustanovil leta 1486 skupaj z duhovnikom Fabijanom aniverzarij v cerkvah sv. Jurija v Stari Loki in sv. Jakoba v Škofji Loki, je podaril v ta namen desetino na Bregu ob Kokri z letnim donosom 3 marke in 50 šilingov, njivo v Viršku z donosom poldruga marke ter mesnico poleg mestnih vrat z enakim donosom.⁹ Ob uvedbi giltnega davčnega sistema je moral tudi Schwarz v letih 1504 in 1518 napovedati dohodke svojega premoženja. Zato najdemo v »deželni knjigi«¹⁰ tudi njegovo ocenitev (vendar šele po stanju ob Schwarzovi smrti): 17 gld, 7 krajcarjev in pol denariča (pfeniga). V tem premoženju pa niso bile vsote podložne kmetije, marveč poleg hiš najbrž samo razne desetine.¹⁰

Za freisinškega škofa Siksta (1475—1495) so leta 1485 oddajali oskrbnitvo pri Zgornjem stolpu na Kranelju, ki ga je imel do takrat Krištof Petschacher, drugemu oskrbniku. Ni izključeno, da ga je prejel Schwarz in ga obdržal do leta 1485, ko se pojavi kot gradiščan Joahim Puštalski (Purgstaller).¹¹ Morda da je bil posodil Schwarz freisinškemu škofu denar in si zavaroval terjatev z dohodki omenjene službe. Še večje usluge je izkazal škofu, ko se je razvnelo v letih 1490/91 uporniško gibanje kmečkih podložnikov loškega gospostva in polproletariata v Loki sami. Sprva je želel škof Sikst poravnati nasprotja na miren način in je poslal nekaj svetovalcev kot zastopnikov na Kranjsko. Z njimi je sodeloval in jim pomagal do nesrečnega konca kmečkega upora Volbenk Schwarz, za kar mu je izrekel zemljiški gospod s posebnim pismom zahvalo.¹²

Takrat je že tekel pred cesarjem spor med freisinškim škofom in deželno-knežjim mestom Kranjem za sodne pravice v Besnici, na Okroglem in na Šmarjetni gori, za varstvo proščenj in užitek tamkajšnjih gozdov. Škof Filip (1498—1541) je krepkeje zastavil v tej borbi in dosegel, da je Maksimilijan I. določil novo preiskovalno komisijo, ker bi sicer zadeva zastarala. Toda dogovorjenega sestanka komisije ni bilo, ker je bil eden izmed članov baje zadržan. Zato sta prosila freisinška zastopnika, ki sta nalašč zaradi tega prišla z Bavarskega, loškega meščana Volbenka

Schwarza, naj pregovori deželnega glavarja Viljema pl. Auersperga, da bi prišel z ljubljanskim škofom Krištofom pl. Rauberjem v Loko, da bi jima onadva mogla predložiti tožbene zahtevke in zagotoviti dokaze. Ker pa je ukazal vladar mirovanje postopka, zaenkrat ni bilo uspeha. Šele l. 1507 je določil Maksimilijan I. nove članke preiskovalne komisije, ki naj bi zaslišala priče in prevzela pravedne spise. Po tedanjem zelo zamotanem postopku sta morali predložiti stranki več pravnih spisov. Pri tem delu je pomagal škofovim pooblaščenecem zopet Volbenk Schwarz.¹³

Kadar koli je šlo za varstvo zemljiškogospodarskih pravic, je klical freisinški škof Schwarz, tako tudi

l. 1507 ob sporu loških podložnikov s fužinarji Kroke, ki so iskali železno rudo tudi na tleh loškega gospostva.¹⁴ Novo postavljenemu loškemu oskrbniku Pavlu Raspu so predali leta 1510 odposlanci škofa v Schwarzovi navzočnosti ves inventar.¹⁵ Tudi račune loškega kaščarja je pregledoval odbor, ki mu je pripadal Schwarz (1514—1515).¹⁶ Kako je bila vsa gospodarska uprava loškega gospostva pod njegovim nadzorstvom, priča dejstvo, da so imeli po en ključ škofjeloške blagajniške skrinje loški oskrbnik, kaščar in Volbenk Schwarz.¹⁷

Leta 1492 je prišlo v vprašanju obrti in trgovine v podeželju do nekakšnega kompromisa med zahtevami mest in trgov na Kranjskem ter stališčem treh višjih stanov (prelatov, gospodov in nižjega plemstva). Odločba je priznala mestom in trgov območja $\frac{1}{2}$ do 1 nemške milje, kjer razen enega kovača, čevljarja, krojača in ene krčme niso smeli biti obrtniki. Tudi je dovoljevala kmetom trgovanje v ožjem smislu le v omejenem obsegu, pač pa jim je odobrila precej obsežno barantanje s soljo, vinom, žitom, platnom, živino in drugimi lastnimi pridelki in izdelki. Pri sestavljanju te znamenite odločbe je sodeloval tudi Schwarz.^{17a}

Medtem je dobil Schwarz zelo pomembne funkcije tudi v deželnoknežji finančni upravi Kranjske. Pod Friderikom III. so stali v posameznih notranjeavstrijskih deželah na čelu finančne uprave deželnoknežji uradniki, ki so se imenovali na Koroškem in Kranjskem »vicedom«, na Štajerskem pa »deželni pisar«.¹⁸ Na Kranjskem je spadala ogromna ortenburško-celjska posest pod vicedoma celjskih grofov s sedežem v Celju. Ta dvodelnost v finančni upravi Kranjske je obveljala za nekaj časa tudi še potem, ko so Celjani izumrli in je pripadla celjska dediščina Fride-

Sl. 1. Schwarzova spominska plošča, vzdana na pročelju hiše na Mestnem trgu št. 35

riku III., dokler ni prevzel celotne uprave kranjski vicedom s sedežem v Ljubljani. Njemu je šla težka skrb, da pobere dajatve in davščine bogate kamentalne posesti, ki je obsegala vsaj 30 zemljiških gospostev oziroma uradov.¹⁹ Rastoči izdatki za vojaške namene in za zunanjo politiko pa so povzročili, da sta Friderik III. in Maksimilijan I. zastavila velik del gospostev raznim osebam, ki so dale vladarju posojila. Ker pa tudi ta posojila niso zadoščala in je bilo uveljavljanje finančnih zahtev pri državnih in deželnih stanovih združeno z dolgotrajnimi pogajanjem, sta iskala vladarja večjih posojil pri trgovcih in trgovskih družbah v južni Nemčiji (Fugger, Welser, Höchstetter, Gossembrot, Baumgarten, Gassner, Stetten, vsi iz Augsburga ali Nürnberga), ki so zato dobili ugodnosti v trgovini z bakrom in srebrom ter zaslužili pri blagovnih in meničnih transakcijah lepe vsote.²⁰

Leta 1498 je skušal Maksimilijan I. s posebnim pravilnikom poskrbeti, da bi bilo delo deželnih vicedomov kot finančnih organov načrtno in enotno. Njihovo uradno področje naj bi se raztezalo redno čez vso deželo, za katero so bili postavljeni. Vicedom naj bi bil osrednji organ za upravo vladarjeve komorne posesti v deželi.²¹ Zato je bil nadrejena oblast vsem oskrbnikom, sam pa je odgovarjal računski komori v Innsbrucku. Od uradnikov v deželi je sprejemal deželnoknežje dohodke ne le iz domén v ožjem pomenu, marveč tudi iz mitnin, davkov, trošarin in drugih deželnoknežjih dajatev. Presežke urada je oddajal vladarjevemu zakladničarju. Vendar vicedom ni bil le blagajnik (prejemnik); po tedaj obstoječih načelih so obremenjevali upravni stroški posamezne urade, tako da je bil vsak urad nekakšna individualnost s pravicami in dolžnostmi. Vicedom se je moral ravnati po ukazih, ki jih je prejemal v posameznih primerih ali na splošno od vladarja oziroma od njegovega osrednjega urada (dvorne ali računske komore). Na ta način je bil vicedom obveščen o postavitvah novih uradnikov, o oddaji uradov v zakup, o zastavitvi oziroma oddaji oskrbništa, prejel pa je zlasti mnogo plačilnih nalogov. Mnogovrstno delovanje kranjskega vicedoma naj pojasni nekaj primerov. Leta 1500 je moral poskrbeti, da je prejela trgovska družba Ulrika Fuggerja in bratov svoj denar iz naklad in mitnin, ki jih je zastavil Maksimilijan I. za prejeto posojilo.²² Naslednje leto je moral plačati družbi Baumgarten 2000 gld. iz dohodkov vicedomskega urada.²³ Pogosto je moral nabaviti Maksimilijanu I. večje število tovorov rebule, malvazije, posušenih breskev, smok, pomaranč in melon ter jih poslati po kranjskih tovornikih v Augsburg ali drugam na vladarjev dvor.²⁴ Angleški kralj Henrik VII. Tudor je leta 1508 ponovno prosil Maksimilijana I., naj mu pošlje več voz starega vipavskega vina, kakor je to storil prejšnja leta. Kranjski vicedom je nakupil vino in ga poslal Janžu Baumgartnerju v Augsburg. Augsburžan Ambrož Höchsteter, ki je imel podružnico v Antwerpnu, pa je poskrbel za nadaljnji prevoz vina, ki so ga prevzeli v Antwerpnu zastopniki angleškega kralja.²⁵ Zato je prejela dvorna komora končno le tisti del dohodkov vicedomskega urada, ki so ostali po izpolnitvi vseh nakazil.

Po vladarjevem naročilu se je moral vicedom ukvarjati tudi z upravnimi posli, n. pr. prevzeti leta 1508 od Fuggerjevega faktorja 500 pušk za opremo vojakov v deželi,²⁶ leta 1512 pa je moral skrbeti, da bodo pregnali s Kranjskega cigane, ki so se tedaj prvič pojavili pri nas.²⁷ Posebno važna je bila upravna in računska kontrola, ki jo je opravljal vicedom nad podrejenimi uradniki. Za to delo so dodelili kranjskemu vicedomu nekaj dežel-

nih svetnikov, ki so mu na podlagi urbarjev in drugih listin, ki so izkazovale prejemke in izplačila posameznih uradov, pomagali pri pregledovanju računov oskrbnikov in drugih uradnikov. Prevzete dohodke je potrdil vicedom uradnikom le začasno; definitivno razrešnico jim je mogel dati šele, ko je odobrila obračune računska komora. Kolegij deželnih svetnikov iz vrst domačega plemstva naj bi preprečeval vicedomu, da bi zlorabil svojo oblast, obenem pa je bil s to reformo vicedom zavarovan pred posegom v njegovo področje od zgoraj, ker niti vladar niti dvorna komora nista več pošiljala plačilnih nalogov nižjim uradnikom, kakor se je to dogajalo do tedaj. Davščine, ki so jih odobrili deželni stanovi, so pobirali stanovski prejemniki, zbrano vsoto pa izročili deželnemu vicedomu.

Za uresničenje novega reda v deželnoknežjem finančnem gospodarstvu je bilo potrebno, da se pregleda in reformira komorna posest in revidirajo urbarji in registri, ki se tičejo uprave omenjenih posestev. Zato so imenovali v Innsbrucku posebne komisije, ki naj bi v letih 1498 do 1501 tudi dokončno obračunale z vsemi uradniki, izmed katerih mnogi še od časov Friderika III. niso predložili računov.²⁸ Februarja 1500 je poslal Maksimilijan I. Janža pl. Stettena, augsburškega trgovca, ki je bil kot komorni mojster dolnjeavstrijskih dežel med glavnimi upravniki Maksimilijanovih financ, da skupno s kranjskim vicedomom Jurijem pl. Egkom in Volbenkom Schwarzom pregleda obračune vicedomskega urada z nižjimi uslužbenci.²⁹ Na podlagi na novo sestavljenih urbarjev naj se prepričajo, če so vpisane vse dajatvene obveznosti. Nato naj sestavijo izvlečke o donosu posameznih uradov in o vsotah, ki so jih ostali dolžni posamezni uradniki. Iz teh pregledov naj ugotove celotni donos kranjskega vicedomskega urada. Marca je prispela na Kranjsko še revizijska komisija dvorne komore.³⁰ Pozneje so trdili kranjski stanovi, da je bilo poslovanje teh reformnih komisij eden glavnih vzrokov za nastanek kmečkih puntov.³¹

Delovanje Volbenka Schwarza je moralo biti zelo uspešno, ker ga je postavil Maksimilijan I. septembra 1500 za kranjskega vicedoma in mu določil plačo 500 ren. gld., kakor jih je imel dotlej Jurij pl. Egk. V instrukciji mu je naložil skrb, da bodo spravili podrejeni uradniki o pravem času pridelke, n. pr. žito in vino, v kašče in kleti ter oddali denar vicedomu. Vsako leto o božiču pa mora vicedom dostaviti čisti donos vladarjevemu zastopniku. Ob elementarnih nezdodah in sovražnikovih vpadih, ki bi oškodovali deželnoknežje podložnike, je moral vicedom ugotoviti nastalo škodo in predlagati dvorni komori znižanje dajatev.³² Deželni glavlar Viljem pl. Auersperg je zato prejel nalog, da predloži Schwarzu reverz o prevzemu vicedomske službe in da ga zapriseže. Toda Schwarz ni hotel sprejeti silno odgovorne službe. Morda se tudi ni hotel zameriti pohlepniemu Juriju pl. Egku, ki je ostal še nadalje deželni vicedom. Pač pa je Schwarz prevzel sodelovanje v komisiji, ki je dobila leta 1501 nalogo, da pregleda po smrti zadnjega goriškega grofa Lenarta (u. 1500) vse urade v bivši goriški in odslej habsburški posesti na Krasu, Goriškem in v Furlaniji (zlasti Pordenone).³³ Komisija je morala imenovati sposobne oskrbnike in za njihovega vodjo posebnega rentnega mojstra za Kras, Goriško in Furlanijo. Vsi ti uradniki finančne uprave naj bi prejeli plačo iz kranjskega vicedomskega urada in bili podrejeni kranjskemu vicedomu. S tem je pojasnjeno, kdaj se je raztegnila pristojnost kranjskega vicedoma na Goriško in zakaj tam niso postavljali posebnih deželnih vicedomov. Za

omenjeno službeno potovanje, ki ga je opravil Schwarz skupno z Jurijem pl. Egkom in Jurijem Elacherjem, je imel na razpolago dva konja.³⁴ Kot pisar mu je pomagal Jošt Gwiner, ki je najbrž istoveten s poznejšim ljubljanskim mestnim sodnikom istega imena.³⁵

Kmalu nato je zašel Maksimilijan I. v finančno krizo in ni mogel več v redu plačevati uradnikov. Zato je zaupal januarja 1502 celokupno finančno upravo države za tri leta augsburškemu trgovcu Juriju Gossembrotu, ki je obljubil, da bo dal na razpolago določene zneske za dvor, dvorne urade, upravo dežel in za odplačevanje številnih dolgov.³⁶ Kranjski vicedom je tako moral biti pokoren Gossembrotu oziroma njegovemu namestniku Janžu pl. Stettenu.³⁷ Ko pa je Gossembrot leta 1505 umrl, sta prevzela njegovo funkcijo augsburška trgovca Janž Baumgartner in Luka Gassner. Jurij pl. Egk je tedaj prejel ukaz, da pregleda skupaj z Volbenkom Schwarzom in Erazmom Braunwartom, vodjem ljubljanskega višjega mitniškega in nakladniškega urada, vse račune podrejenih uradnikov in stori vse, da bo mogel pravočasno v Linzu predložiti končni obračun.³⁸

Maksimilijanove finance se niso dale urediti ne le zaradi pretiranih vladarjevih izdatkov, marveč tudi zato, ker so ga njegovi svetovalci silno izkoriščali. Tako si je znal izgovoriti razna darila Simon pl. Hungerspach (z Vogrskega na Krasu), ki je bil nekaj časa glavni zakladničar Maksimilijana I. in je imel že oskrbnišvo v Vipavi. Leta 1504 mu je morala komisija, ki ji je pripadal tudi Volbenk Schwarz, izročiti podarjene gilate v Kanalski dolini.³⁹ O spekulacijski sposobnosti pl. Hungerspacha priča njegov nasvet Maksimilijanu, ko je terjal pri ogrskem kralju Vladislavu II. večjo vsoto in ga je vprašal za nasvet, ali naj sprejme gotovino ali ogrske vole. Hungerspach je odvrnil, da bo ogrski kralj laže dobavil vole, kakor pa dal denar. Zato naj vzame cesar vole, potem pa zapre promet z Ogrsko, dokler ne bodo cesarski voli prodani. Tako je mogel priti Maksimilijan I. hitro do svojega denarja.⁴⁰

Za miselnost vodilnih oseb v okolici vladarja je bila tudi značilna tajna prošnja Simona pl. Hungerspacha, Jurija pl. Egka in Jakoba Villingerja, cesarjevega knjigovodje, leta 1504, naj jim Maksimilijan I. obljubi, da bo pripadla po smrti Volbenka Schwarza, ki utegne umreti brez potomcev, polovica njegove zapuščine (nepremičnine, zlasti hiše, denar, dragotine, terjatve, fevdi in vse ostalo) omenjeni trojici oseb. Po občem pravu je zapadla celotna imovina osebe, ki ni imela potomcev, vladarju. Maksimilijan I. je sicer obljubil, da bo ustregel nadležnim prosilcem,⁴¹ toda ob Schwarzovi smrti je svoje pravice do nepremičnin uspešno uveljavil freisinški škof, ker je bil Schwarz meščan Škofje Loke.

Vse poskuse, da bi spravili državne finance v red, je dokončno prevrgla beneška vojna Maksimilijana I.^{41a} Ta vojna ni bila po volji bogatim državnim mestom južne Nemčije, n. pr. Augsburgu in Nürnbergu, ki so živahno trgovala z Benetkami. Cesar je izdal splošno prepoved prometa s sovražnikom in je zaplenil beneško posest, vendar je proti izplačilu posojila odobril augsburški družbi Antona Welserja, da kljub vojni izvozi 150 tovorov sukna v Benetke in uvozi od tod 350 tovorov raznega blaga v rimsko-nemško državo.⁴² Skoraj največ so morale žrtvovati za vojaški pohod proti Benečanom slovenske dežele. Kranjski vicedom Jurij pl. Egk je moral najeti velike vsote denarja,⁴³ tudi sam je dal okoli 20.000 gld. na razpolago, za kar mu je vladar prepustil vrsto gospostev in uradov na

meli in se združili v eno rudarsko družbo sv. Ahacija.⁵¹ Ta sporazum je potrdil Maksimilijan I. dne 25. februarja 1510 in slovesno obljubil, da ne bo nikomur več podelil novih jam in jaškov v Idriji. Če bi pa kljub tej izjavi kaj takega storil, proglašča takšno listino vnaprej za neveljavno.⁵² Vendar vsi člani rudarske družbe niso obdržali svojih deležev. Volbenk Schwarz si je namreč pridobil 5 in pol ter eno šestino kuksa idrijskega rudnika.

Zdi se, da se po letu 1513 Schwarz ni več udeleževal v finančni upravi Kranjske in sosednjih dežel. Dne 30. maja 1515 je pečatil Schwarz na željo Katarine de Lantheri iz Ljubljane, ki se je poročila z radgonskim meščanom Nikolajem Wechslerjem, njeno prošnjo na kranjskega deželnega oskrbnika in loškega upravnika Pavla Raspa.⁵³ Isto leto je dal zgraditi v svoji hiši na Mestnem trgu v Škofji Loki kapelo sv. Trojice ter ustanovil zanj s pristankom freisinskega škofa Filipa benecij⁵⁴, ki ga je dotiral s kupopravno kmetijo v Podreči, ki je dajala 1 marko in 37 šilingov letnega činža, 2 kokoši in 20 jaje, dalje z desetninami 12 hub na Godešču, v Poljanski dolini v Četeni ravni in v Zaprevalu pa dve tretjini desetine na 12 hubah in v 4 hubah v Topoli v Selški dolini.⁵⁵ Poleg tega je volil Schwarz za svojo ustanovo še 40 gold., kar je cesar Maksimilijan I. odobril.⁵⁶ Na steni kapele je dal najbrž on zapisati latinske verze, ki obujajo spomin na dogodke, ki jih je doživel zadnja leta: potres 1511, beneško vojno 1508—1516, kugo in lakoto ter kmečki upor 1515.⁵⁷ Šele 17. maja 1517 je posvetil škof Danijel de Rubeis, sufragan oglejskega patriarha, 5 oltarje v Schwarzovi kapeli v Škofji Loki, naslednje leto pa so odobrili ustanovo še v Rimu in ji podelili odpustke.⁵⁸

Kot svetnik Maksimilijana I. in njegovih osrednjih uradov je moral prevzeti Volbenk Schwarz razsojanje številnih zamotanih sporov. Le o nekaterih so se ohranili dokazi. Tako je bil l. 1511 razsodnik v dediščinskem sporu med Apolonijo, vdovo Janža Glanhoferja, ljubljanskega meščana in trgovca, ter njenim sinom Janžem ml.⁵⁹ Leta 1514 se je moral ukvarjati z zelo kočljivo zadevo. Ljubljanski ceh krznarjev je odvzel obrtno dovoljenje svojemu članu mojstru Tomažu, ki je bil obdolžen sodelovanja z ljubljansko čarovnico Jero. Onemogočil mu je vsako nadaljnje izvrševanje obrti s tem, da je vzel mojstru pomočnika in mu dal uničiti rokodelsko opremo delavnice. Žal mi ni znano, kako je odločil Schwarz opisani spor med cehom in njegovim članom.⁶⁰

Točnega leta Schwarzove smrti za zdaj ne morem ugotoviti. Dne 22. marca 1522 je bila njegova bolehna žena Doroteja že vdova. Značilno je, da po Schwarzovi smrti nihče ni dal izpopolniti datuma smrti na njegovem nagrobniku v Stari Loki. Besedilo je ostalo, kakor ga je bil dal vklesati že Schwarz sam.

Po običaju dolnjeavstrijskih dežel je zapadla zapuščina zemljiškemu gospodu, če je umrl meščan ali podložnik brez pravih dedičev.⁶¹ Zato so šle nepremičnine freisinskemu škofu, ki jih je prepustil loškemu kaščarju Lenartu pl. Sigesdorfu pod pogojem, da odda ob svoji smrti ali izstopu iz freisinske službe omenjena posestva škofu proti plačilu 200 ren. gld. Med temi nepremičninami je bila tudi Schwarzova hiša na Mestnem trgu s kapelo, ki je imela posebnega beneficiata in 4 ustanovne maše na teden. To hišo je prepustil Lenart pl. Sigesdorf loškemu meščanu Urbanu Kunstlju

za 555 gld.⁶² Schwarzov delež pri idrijskem rudniku pa je podelil Ferdinand I. leta 1522 svojemu podkanclerju Herwartu, gradiščanu v Lambecku.⁶³ Karel V., ki je potrdil rudarski družbi v Idriji svoboščine iz leta 1510, pa je dosegel, da so sprejeli tega Schwarzovega naslednika tudi za enakopravnega člana idrijske rudarske družbe.⁶⁴

K r a t i c e

ADvK = Arhiv dvorne komore, Dunaj; DAD = Državni arhiv, Dunaj; DAS Lj. = Državni arhiv LRS, Ljubljana; Gdb = Gedenkbuch v ADvK; GIDA = Glavni državni arhiv; MetropA = Metropolitanski arhiv; Oka = Okrožni arhiv (vsi München); MALj = Mestni arhiv, Ljubljana; Stan = Stanovski arhiv, DAS Lj.

O p o m b e

1. G. Kolb, *Marianisches Niederösterreich*, Wien 1899, 202. — 2. E. Ceve, *Kipar IIR, Loški razgledi III* (1956), 164 in 175 op. 15. — 2a. Isti, *Umetnostni pomen škočje-loškega okoliša, Loški razgledi I* (1954) 70 sl. — 2b. Uršula Schwarz je imela l. 1485 neko desetino kot fevd Luegerjev in prosila Friderika III., da ga podeli njenemu možu Volbenku (Mitth. d. histor. Ver. f. Krain 1862, 54) — 3. 1485, 24. I. Österr. Akten DAD, Goriška, fasc. 24. — 4. Cod. XXIII, 48 fol. 58 MALj. — 5. E. Laszowski, *Monumenta Habsburgica I*, 464, I. Tkalčič, *O staroj zagrebačkoj trgovini*, Rad 176, 226 sl., Rad 178, 103. — 6. GIDA München, Hochstift Freising, Listine, fasc. 140 (22. 5. 1522). — 7. Cod. XXIII, 48, fol. 59 MALj. — 8. Listina 6. 6. 1516 DAS; nakup nepremičnin po Schwarzu omenja tudi listina 19. 11. 1504, DAS; vendar jih ne navaja. — 9. Listina 17. 9. 1486 DAS. — 10. *Giltna knjiga DAS I*, fol. 572. — 11. *MetropA München*, Pisma škofa Siksta 8°—61, fol. 178'; P. Blaznik, *Zgornji stolp na Kranjcu in Stari grad pod Lubnikom ter njuni gradiščani, Loški razgledi III* (1956), 84. — 12. *MetropA München*, Sikstova pisma 8°—62, fol. 180 (1491); Fr. Mayer, *Über die Correspondenzbücher des Bischofs Sixtus von Freising*, *Archiv für österr. Geschichte* 68, Bd. (1886) 442, B. Grafenauer, *Boj za staro pravdo*, Ljubljana 1944, 56, P. Blaznik, *Upori loških podložnikov konec XV. in v začetku XVI. stoletja, Loški razgledi II* (1955), 65. — 13. Oka München, H. L. H. in Öst. fasc. 56 n° 192, fol. 50, 99, 128, Gdb 6, fol. 44 (6. 8. 1500), *moja Zgodovina mesta Kranja*, Lj. 1959, 85. — 14. *GIDA München, Hochstift Freising*, Listine fasc. 159 (12. 8. 1507). — 15. *Metrop A. Heck, Frisingensia*, fasc. 142 (1510). — 16. Oka München, Rep, fasc. 295 št. 22. — 17. Ravno tam fasc. 45 št. 247. — 17a. Fr. Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*, Lj. 1929, 51 sl.; DAS, Stan. arh. fasc. 594 (nedatirana vloga odposlancev višjih stanov nadv. Ferdinandu iz ok. 1525). — 18. J. Polec, *Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stol.*, *Zbornik znanstvenih razprav VI* (1928), 127. — 19. J. Polec, *Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav XIII* (1957) 145, 20, R. Ehrenberg, *Das Zeitalter der Fugger, Geldkapital und Creditverkehr im 16. Jahrhundert*, Bd. 1, *Die Geldmächte des 16. Jahrhunderts*, Jena 1912, 85 sl., 194 sl., 212 sl., 191 sl., 226, 192 sl. — 21. O reformah finančne uprave prim. S. Adler, *Die Organisation der Centralverwaltung unter K. Maximilian I.*, Leipzig 1886, 181—510, R. Geyer, *Die niederrösterreich. Raikammer 1494—1502, Mitteilungen des österr. Instituts für Geschichtsforschung XI*, Ergänzungsband, Innsbruck 1929, 450—456. — 22. Gdb 6, fol. 85 (5. 9. 1500). — 23. Gdb 9, fol. 165' (50. 11. 1501). — 24. Gdb 6, fol. 148', 12, fol. 519', 15, fol. 157'. — 25. Gdb 16, fol. 205, 17, fol. 45', 512. — 26. Gdb 16, fol. 54. — 27. Gdb 18, fol. 120'—121. — 28. Rokopis B 527, fol. 46, DAD. — 29. Gdb 5, fol. 215—215' (5. 2. 1500). — 30. Gdb 5, fol. 221 (24. 3. 1500). — 31. Stan fasc. 212 (1521). — 32. Gdb 5, fol. 86—87 (15. 9. 1500), 6, fol. 97' (16. 9. 1500). — 33. Gdb 5, fol. 245 (9. 4. 1500), 8, fol. 55' (5. 3. 1501, 12. 3. 1501), 9, fol. 50' (5. 3. 1501). — 34. Gdb 9, fol. 54 (9. 5. 1501). — 35. Gdb 9, fol. 55 (10. 5. 1501), rokopis Vlad. Fabjančiča, *Ljubljanski župani in mestni sodniki*, str. 164 sl. v MALj. — 36. Gdb 12, fol. 13'—14 (5. 1. 1502). — 37. Gdb 12, fol. 588' (20. 3. 1502). — 38. Gdb 12, fol. 161 (18. 1. 1502). — 39. Gdb 15, fol. 591 (25. 5. 1504). — 40. *Maximiliana fasc. Ia DAD* (2. 4. 1492). — 41.

Gdb 15, fol. 391 (22. 5. 1504). — 41a. K. Kaser, Deutsche Geschichte im Ausgang des Mittelalters (1458—1519). II. Stuttgart 1912, 112 sl. — 42. Gdb 17, fol. 251'—252. — 45. Gdb 16, fol. 89' (2. 4. 1508). — 44. Gdb 2 b, fol. 115'—116' (3. 1. 1514). — 45. Gdb 16, fol. 99'—100, 115—115'. — 46. O idrijskem rudniku gl. tudi M. Verbič, Idrijski delavec v 16. stoletju. Zgodov. časopis VI—VII (1955), 551 sl., vendar avtorica ob spisovanju svoje študije še ni imela na razpolago gradiva iz dunajskih Gdb. — 47. Listina 22. 6. 1509, DAS, škatla Idrijski rudokop. — 48. N. pr. Janž pl. Auersperg 26. 691 gld. 45 krc., gl. Gdb 2, fol. 258'—259'. — 49. Gdb 17, fol. 248' (29. 1. 1510). — 50. Gdb 17, fol. 249'—250, 275—275'. — 51. Gdb 17, fol. 275 (28. 1. 1510). 52. Prepis listine 25. 2. 1510 iz idrijskega rudniškega arhiva mi je dala ljubeznivo na razpolago tov. Marija Verbič, arhivar DAS. — 53. Listina 50. 5. 1515, DAS. — 54. Prim. P. Blaznik, Kolonizacija in kmetško podložništvo na Sorškem polju, Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II. Lj. 1955, 191. — 55. GIDA München, Hochstift Freising, prepisi listin n°655. — 56. OKA München, fasc. 49, št. 560, Izpise iz münchenskih arhivov mi je dal na razpolago tov. dr. Pavle Blaznik. — 57. F. Pokorn, Loka, Dom in svet VII (1894), 247 sl.; A. Dimitz, Eine merkwürdige Inschrift des 16. Jahrhunderts in Laak, MHK 19. Jahrgang (1864), 87 sl. — 58. MHK 7 (1852), 51 sl. — 59. DAS, fasc. stare listine (1511, pred 2. avgustom). — 60. Ravno tam št. 27 (1514, 9. januar). — 61. OKA München fasc. 49 št. 564, 570. — 62. R. Andrejka, Polhograjski baroni, Glasnik muzej. društva za Slovenijo XXV—XXVI (1944—1945) 105. — 65. Gdb 19, pod 16. 4. 1522. Podatek mi je dala tov. Marija Verbič, Gl. tudi H. Blank, Der Villacher Bürger Wilhelm Neumann als Kaufmann und Gewerke in Idria, Carinthia I 150 (1940), 554 sl., zlasti 559. op. 29, prikazujejo zadevo nekoliko drugače. — 64. Prepis listine, ki ni datirana in ni popolna, se nahaja v arhivu idrijskega rudnika. Dala mi ga je tov. Marija Verbič, ki pripravlja obsežno zgodovino idrijskega rudnika.

Zusammenfassung

WOLFGANG SCHWARZ

Ein Beitrag zur Geschichte der Finanzwirtschaft im Zeitalter Friedrichs III. und Maximilians I.

Zwei Denkmäler rufen noch heute das Gedächtnis an Wolfgang Schwarz wach: die Tafel zur Erinnerung an die Gründung des Benefiziums (der Kapelle) der hl. Dreifaltigkeit, welche an seinem einstigen Herrenhause in Škofja Loka (Stadtplatz 58) angebracht ist, und sein Epitaph an der Wand der Pfarrkirche in Stara Loka, welches ihn mit seinen beiden Gemahlinen darstellt. Der Verfasser der Studie war bestrebt, auf Grund des lückenhaft erhaltenen Quellenmaterials das Leben und Wirken dieses bedeutsamen Mannes darzustellen. Gebürtig aus Klein Mariazell in Niederösterreich, taucht sein Name erst in einer Urkunde von 1485 auf. Damals spielte er eine Rolle als Vermittler zwischen den Burggrafen von Lienz und zu Lueg und ihrem Lehnsherrn, dem Görzer Grafen Leonhard. In den wichtigsten Verwaltungsangelegenheiten der Freisinger Grundherrschaft Škofja Loka war Schwarz tätig. Auch in der landesfürstlichen Finanzverwaltung wurden ihm von Maximilian I. wichtige Aufgaben übertragen. Man wünschte ihn zum Krainer Vizedom zu bestellen, doch wollte er dieses Amt nicht übernehmen, wohl aber arbeitete er viele Jahre als Mitglied der Kommission zur Reform der landesfürstlichen Kammergüter in Krain, Görz und Friaul.

Nur Einiges konnte über seine Vermögensverhältnisse, seine Darlehensgeschäfte und seinen Besitz von Kuxen des Idrianer Quecksilberbergwerks festgestellt werden. Vielleicht werden nachträgliche glückliche Quellenfunde das Bild dieses bedeutsamen Bürgers von Škofja Loka aus der noch wenig erforschten Übergangsperiode vom 15. zum 16. Jahrhundert, dem sog. Zeitalter des Frühkapitalismus, abrunden können.